

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIAN STUDENT YOUTH

У статті розглянуто національну ідентичність як один із різновидів соціальної ідентичності, що формується на вищих рівнях функціонування самосвідомості суб'єкта суспільних відносин. Узагальнено, що національна ідентичність, багатовимірна й абстрактна за своєю суттю, і не може бути швидко прищеплена населенню штучним шляхом. Емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників формування національної ідентичності студентської молоді виявило, що на особливості її формування значущо впливає специфіка локальної місцевості. Встановлено, що найвпливовішим чинником, що визначає формування національної ідентичності молоді, виявилась навчальна спеціальність. Виявлено, що студенти, які вивчають українську історію, мову та літературу, відрізняються вищим розвитком когнітивного компонента ідентичності. Найвищий ступінь рефлексії власної національної ідентичності виявлено в групі студентів-істориків, найнижчий – серед майбутніх психологів та менеджерів; студенти-філологи займають проміжну позицію. Для істориків і українських філологів більшою мірою характерний етнонаціональний фанатизм, для психологів – етнічна індиферентність. Встановлено, що майбутні правознавці відрізняються від інших груп високими оцінками громадянської активності. Показано, що мова спілкування істотно пов'язана з характеристиками ідентичності. Студенти, які в родині та в побуті спілкуються українською мовою, мають достовірно вищі показники рефлексії національної ідентичності, більш розвинені когнітивні та афективні компоненти ідентичності, вищі прояви етноєгоїзму. Студенти, що спілкуються російською мовою, мають достовірно вищі показники етнічної індиферентності.

Перспективами подальших досліджень є виявлення психологічних механізмів формування когнітивних установок, емоційних переживань, складової національної ідентичності Українського народу різних поколінь.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, українська молодь, гро-

мадська ідентичність, етнічна ідентичність.

The article considers national identity as one of the types of social identity, which is formed at the highest levels of functioning of the self-consciousness of the subject of social relations. It is generalized that national identity, multidimensional and abstract in nature, cannot be quickly instilled in the population artificially. An empirical study of socio-psychological factors in the formation of national identity of student youth revealed that the peculiarities of the formation are significantly influenced by the specifics of the local area. It was established that the most influential factor determining the formation of national identity of young people was the educational specialty. It was found that students studying Ukrainian history, language and literature have a higher development of the cognitive component of identity. The highest degree of reflection on one's own national identity was found in the group of students-historians, the lowest – among future psychologists and managers; students of philology occupy an intermediate position. Ethno-national fanaticism is more characteristic of historians and Ukrainian philologists, while ethnic indifference is more characteristic of psychologists. It is established that future jurists differ from other groups by high marks of civic activity. It has been shown that the language of communication is significantly related to the characteristics of identity. Students who speak Ukrainian in the family and at home have significantly higher rates of reflection on national identity, more developed cognitive and affective components of identity, higher manifestations of ethnoegoism. Students who speak Russian have significantly higher rates of ethnic indifference.

Prospects for further research are to identify psychological mechanisms for the formation of cognitive attitudes, emotional experiences, a component of the national identity of the Ukrainian people of different generations.

Key words: identity, national identity, Ukrainian youth, social identity, ethnic identity.

УДК 159.9:61

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.34.4>

Шебанова В.І.

д.психол.н., професор кафедри психології Херсонський державний університет

Дементьєва К.Г.

к. психол. н., доцент кафедри соціальної і прикладної психології Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Чикур Л.Д.

к.філол.н., доцент кафедри української літератури Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Вступ. Тема національної ідентичності української молоді представляє особливий інтерес для науковців у психологічній галузі знань. Українці пережили руйнування СРСР, стали громадянами нової країни, пережили декілька революцій та змін у суспільно-політичному ладі. Часті перетворення соціального та матеріального світу «перевертають» існуючі соціальні категорії та руйнують звичні ідентичності. Актуальною проблемою залишається відсутність відображення своєї національності та не сформованість поведінкової складової ідентичності. Сучасна українська молодь – перша вікова когорта, яка сфор-

мувалася в повністю глобалізованому, віртуалізованому та цифровому світі. Молодь сьогодення, народжену на початку 2000-х, можна вважати вільною від сумнозвісної радянської ідентичності та колективних травм старших поколінь. Водночас у неспокійному світі без усталених соціальних норм та ціннісних орієнтацій молодь змушена самостійно будувати власну ідентичність: соціальну рольову, гендерну, релігійну, політичну, громадянську та інші. Зараз цей процес малосвідомий і неконтрольований, він часто відбувається шляхом випадкових проб і помилок, супроводжується ризикованими експериментами, болісним

пошуком власного місця в складних і неоднозначних життєвих реаліях.

Мета нашого дослідження: виявлення соціально-психологічних чинників формування національної ідентичності української студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць дозволів визначити закономірності формування національної ідентичності яке розглядається як один із різновидів соціальної ідентичності, що формується на вищих рівнях функціонування самосвідомості суб'єкта суспільних відносин. Водночас національна ідентичність існує як надіндивідуальне явище – своєрідна колективна свідомість, носієм якої є велика соціальна спільність – нація. Існування суспільства неможливе без групування індивідів, яке виникає на основі відчуття «Ми», що визначає готовність особистості діяти для забезпечення спільних норм та інтересів, навіть всупереч особистим потребам. Соціальна категоризація може відбуватися за різними критеріями, які мають консолідуєчий потенціал: родинні зв'язки, місцева територіальна громада, економічний клас, стать, релігія, політичні погляди, етнічне походження, національність (громадянство), культурно-цивілізаційні особливості. Соціальні ролі в індивідуальній самосвідомості утворюють гнучку ієрархічну структуру, в якій та чи інша категорія за певних обставин стає основною. Багатоваріантність ідентичності обумовлює конкурентні відносини між ними.

Національна свідомість виникла в індустріальному суспільстві і поєднала більш ранні історичні форми – етнічну та релігійну, додавши до них новітні виміри – політичну та громадянську ідентичність. Національна ідентичність, багатовимірна й абстрактна за своєю суттю, і не може бути швидко прищеплена населенню штучним шляхом.

Так, В. Арбеніна зазначає, що про сформовану національну ідентичність можна говорити тоді, коли людина не лише усвідомлює свою належність до певної держави, громадянином якої вона є за паспортом, а й усвідомлює свої громадянські права та обов'язки, коли ознаки державності, насамперед мова, набувають для неї значення, а спільна територія життя вважається Батьківщиною. Тобто йдеться про такий результат процесу ідентифікації, який завершився не лише усвідомленням формального статусу громадянина, а й супроводжувався патріотичними почуттями та настроями [1].

Д. Судин зауважує, що для молоді, на відміну від інших вікових груп характерно: а) низький рівень представленості діяльнос-

них компонентів національної ідентичності (поважати українські закони та політичний устрій, наслідувати мову, культуру та релігійні звичаї, відчувати відповідальність за Україну тощо); б) надмірна представленість типів національної ідентичності, які не вимагають діяльності (народитися в Україні і прожити тут більшу частину життя, мати українське громадянство тощо) [7].

У дослідженні А. В. Гори було виявлено, що студенти ідентифікують себе зі своєю нацією, насамперед, на основі національності батьків, мови, місця народження (тобто очевидних та об'єктивних ознак) [2].

М. Співак досліджуючи психологію розвитку національної самосвідомості особистості в юності доходить до висновку, що важливими проявами національної самоідентифікації молоді людини є позитивна національна самоідентичність, національна самоповага та гідність, які водночас забезпечують її соціально-психологічну саморегуляцію [6].

Методи та вибірка дослідження. Для збору даних про особливості формування різних компонентів національної ідентичності юнаків було використано комплекс психодіагностичних методик: тест самовизначення «Хто Я?» М. Куна та Т. Мак Партленда, модифікований варіант шкали «Вираженість етнічної ідентичності» Дж. Фінні, опитувальник «Типи етнічної ідентичності» Г.У. Солдатової та С.В. Рижової, опитувальник «Громадянська ідентичність» І. Р. Петровської.

Для виявлення соціально-психологічних факторів, що впливають на формування національної ідентичності студентів, ми розділили загальну вибірку (116 осіб) на групи за різними критеріями: 1) стать: 88 дівчат та 28 хлопців; 2) місто проживання: 59 мешканців Одеси та 57 мешканців Херсона; 3) навчальна спеціальність: українська філологія – 44 особи, історія та право – 18 осіб, психологія – 45 осіб, менеджмент – 9 осіб; 4) мова побутового спілкування: 59 російськомовних та 46 україномовних студентів (ще 11 осіб вказали, що однаково користуються двома мовами, вони не були включені в аналіз).

У виокремлених групах провели порівняльний аналіз показників ідентичності. Для цього використовували непараметричні статистичні методи: U-критерій Манна-Вітні для порівняння двох груп, H-критерій Краскела-Волліса для порівняння трьох або чотирьох груп. Паралельно використовували параметричні методи (t-критерій Стьюдента, однофакторний дисперсійний аналіз), але розглядали їх в якості допоміжних.

Результати. Достовірних відмінностей у діагностованих параметрах ідентичності в групах за параметром статі встановлено не було. Юнаки та дівчата суттєво не відрізняються за ступенем відображення власної національної ідентичності, за сформованістю її емоційно-поведінкових компонентів, за рівнем толерантності до свого та інших народів (типи етнічної ідентичності), за проявами громадянської ідентичності у ставленнях і поведінці, а також за презентованістю у Я-концепції характеристик персональної та соціальної ідентичності. Таким чином, належність до певної статі чи гендеру істотно не впливає на формування національної ідентичності студентської молоді. Слід зазначити, що ці результати та висновки можна вважати лише попередніми, оскільки представленість чоловіків у вибірці була недостатньою.

У групах студентів, розподілених за критерієм *місто проживання* (Одеса та Херсон), більшість параметрів ідентичності не відрізнялися на статистично значимому рівні. Виявлено значущу відмінність щодо показника шкали «норма» (позитивна етнічна ідентичність) за опитувальником Г. У. Солдатової (див. табл. 1).

Отже, результати опитування показали, що молодь міста Одеси має більш виражену позитивну етнічну ідентичність порівняно з херсонцями ($p = 0,037$), хоча загалом цей тип є провідним серед усіх опитаних студентів. На нашу думку це можна пояснити тим, що Одеса здавна була туристичним центром і великим портовим містом, де гармонійно співіснують і співпрацюють різні етнічні групи. Самі жителі Одеси є багатонаціональною спільнотою, що забезпечує тісне щоденне спілкування з представниками різних етнічних груп і націй. Така вза-

ємодія неможлива без поваги до культури, мови, релігії, звичаїв та історії інших народів, а також розуміння їх індивідуально особливостей.

Виразність трансформації етнічної ідентичності за типом «етноізоляціонізм» виявилась порівняно сильнішою в юних мешканців Херсона ($p=0,012$). Хоча Херсон також є портовим містом, але воно більш закрите. Тож інтенсивність соціального обміну, позитивний досвід спілкування, взаємодії з представниками різних культур та національностей тут порівняно нижчі.

Водночас у групі херсонців виявлено вищі показники активності громадянської позиції ($p=0,038$). Ми пов'язуємо цей результат більшою мірою не з фактором локальної місцевості, а з впливом спеціальності, за якою навчаються юнаки (що буде проаналізовано нами нижче).

Отриманий результат дозволяє зробити висновок, що на характеристики національної ідентичності молоді суттєво впливає специфіка локальної території (зокрема, поліетнічність громади), що визначає особливості міжетнічного спілкування: інтенсивність спілкування між представниками різних етнічних груп і націй, знання іншої мови та культури, соціальні зв'язки з представниками інших народів, досвід перебування за кордоном, прогрес у міжнаціональній взаємодії та позитивна оцінка ролі власної нації в міжнаціональній спільноті.

Раніше таких порівнянь вітчизняні дослідники не проводили. У кроскультурному дослідженні Fazli M. було показано, що дорослі представники індивідуалістичної та колективістської культур (шведи, німці та турки) не відрізняються за частотою висловлювань про національність та патріотизм у самоописах. Крім того, ознака громадян-

Таблиця 1

Середні показники та порівняльний аналіз параметрів ідентичності в мешканців Одеси (59 осіб) та Херсона (57 осіб)

Діагностичні шкали:	Середнє в групах		Порівн. аналіз	
	Одеса	Херсон	Mann-Whitney U	p
Громадянська ідентичність				
Патріотизм	3,48	3,67	1371	0,085
Лояльність до України	2,64	2,79	1455,5	0,210
Активна громадянська позиція	3,04	3,29	1306,5	0,038
Типи етнічної ідентичності				
Етніцизм	4,02	3,37	1455	0,208
Етнічна індиферентність	10,75	9,89	1458,5	0,212
Позитивна етнічна ідентичність	16,71	15,72	1307	0,037
Етногеоїзм	5,07	5,75	1431	0,163
Етноізоляціонізм	4,05	5,26	1230	0,012
Етнофанатизм	6,24	6,35	1664	0,921

Примітка: міжгрупова різниця вважається значущою, якщо показник $p \leq 0,050$.

ськості та патріотизму, любові до країни, незалежно від країни громадянства, виявилася значною мірою пов'язаною з позитивною самооцінкою особистості [8].

У нашому дослідженні результат той самий – частота згадки національності за методикою «Хто я?», емоційно-когнітивний компоненти ідентичності не залежать від місця проживання.

Найвпливовішим фактором, що визначав формування національної ідентичності, виявилася спеціальність, за якою навчаються студенти. При порівнянні особистості студентів, які навчаються за різними фаховими спеціальностями, спочатку було виокремлено чотири групи. Але характеристики майбутніх психологів і менеджерів були схожими і суттєво не відрізнялися, тому на наступному етапі аналізу ми об'єднали ці дві спеціальності в одну групу – див. табл. 2.

Для порівняння в даному випадку використано Н-тест Краскала-Уолліса, який дозволяє розглядати більше двох зраз-

ків одночасно. Щоб уточнити відмінності між окремими групами, ми використовуємо дисперсійний аналіз з апостеріорним порівнянням середніх показників.

Порівняльний аналіз показав, що студенти, які вивчають українську історію, мову та літературу, значно відрізняються високим розвитком когнітивного компонента національної ідентичності ($p=0,013$). Це зрозумілий результат, адже у повсякденній діяльності вони справді багато часу приділяють вивченню рідної культури, традицій, державного устрою тощо, обговорюють ці питання з учителями і добре розуміють, що означає належати до української нації. Усе це сприяє інтеріоризації колективної національної свідомості, прийняттю її цінностей. Розвиток когнітивного компонента сприяє виявленню емоційного компонента: інтересу, ентузіазму, гордості, почуття єдності. Це пояснює різницю у загальній виразності етнічної ідентичності студентів різних спеціальностей ($p=0,023$).

Таблиця 2

Середні показники та порівняльний аналіз параметрів ідентичності у студентів різних спеціальностей

Діагностичні шкали:	Середнє в групах			Kruskal-Wallis Test	
	Історія і право* (18 осіб)	Українська філологія (44 особи)	Психологія і менеджмент (54 особи)	H Chi-Square	Asymp. Sig.
Методика «Хто Я?»					
Вираженість персональної ідентичності, %	54,44	57,32	57,52	0,143	0,931
Вираженість соціальної ідентичності, %	41,44	42,25	42,01	0,115	0,944
Емоційна валентність самооцінки	14,06	14,11	14,11	0,082	0,960
Рефлексія національної ідентичності	1,11	0,84	0,43	7,830	0,020
Модифікований опитувальник Дж. Фінні					
Когнітивний компонент	1,45	1,36	1,07	8,703	0,013
Емоційний компонент	1,86	1,75	1,57	3,022	0,221
Загальна вираженість етнічної ідентичності	1,65	1,55	1,32	7,546	0,023
Громадянська ідентичність					
Патріотизм	3,68	3,54	3,58	0,610	0,737
Лояльність до України	2,74	2,64	2,77	1,350	0,509
Активна громадянська позиція	3,57	3,04	3,13	6,673	0,036
Типи етнічної ідентичності					
Етніцизм	3,67	4,27	3,24	3,605	0,165
Етнічна індивідуальність	7,72	9,34	12,00	27,397	0,000
Позитивна етнічна ідентичність	16,17	16,14	16,22	0,093	0,955
Етногеоізм	6,67	5,34	5,03	5,559	0,062
Етноізоляціонізм	5,22	4,75	4,41	1,477	0,478
Етнофанатизм	6,72	7,02	5,55	14,016	0,001

Примітка: * студенти-філологи та психологи є жителями міст Одеси та Херсона, студенти-історики – мешканці виключно Херсона; різниця між групами вважається значущою, якщо показник p (Asymp. Sig.) $\leq 0,05$.

Відображення власної національної ідентичності (наявність у вільних самоописах) також суттєво відрізняється у студентів різних спеціальностей ($p=0,020$). Найвищий результат отримано у групі студентів спеціальності Історія, найнижчий – у майбутніх психологів та менеджерів; студенти-філологи займають проміжне місце.

Студенти-історики та правознавці суттєво відрізняються від двох інших груп високими оцінками активності громадянської позиції ($p = 0,036$).

Слід підкреслити, що емоційна складова ідентичності, рівень виразності позитивної етнічної ідентичності, а також прояви громадянської ідентичності на поведінковому та ціннісно-емоційному рівнях не відрізняються у студентів різних спеціальностей. Тобто навчання в університеті сприяє, насамперед, раціональному усвідомленню своєї національності та відображенню її у внутрішній картині світу особистості.

Окрім того, за деякими шкалами опитувальника Г.В. Солдатової щодо трансформацій етнічної ідентичності виявлено значущі відмінності. Етнонаціональний фанатизм ($p = 0,001$) був більш характерним для груп істориків/правників та українських філологів, а етнічна байдужість ($p = 0,000$) для психологів. Прояви етноегоїзму мають тенденцію до зростання в групі істориків, але різниця не досягає статистично значущого рівня ($p = 0,062$) – див. рис. 1.

На нашу думку існують два можливі пояснення причинно-наслідкового зв'язку виявлених відмінностей. З одного боку, юнаки з більш вираженою державною ідентичністю обирають спеціальності відповідного профілю. З іншого боку, поглиблене вивчення української історії та культури сприяє швидшій та глибшій інтеграції особистості в національне суспільство. Ми вважаємо, що обидві причини діють.

Аналізуючи дотичні дослідження інших українських вчених нами з'ясовано, що у дослідженні Д.В. Піонтковської порівнювалися показники ідентичності 527 студентів 1-5 курсів вітчизняних педагогічних, юридичних, медико-технічних університетів [4]. Дослідження виявило, що розвиток когнітивного та афективного компонентів національної ідентичності зумовлений специфікою навчання та виховання у вищих навчальних закладах. Дослідник дійшов висновку, що тривале і систематичне вивчення окремих навчальних дисциплін (таких як історія України та української культури, історичне краєзнавство, етнологія, українська література, усна народна творчість, етнопсихологія тощо), а також археологічні та фольклорні практики, здатні значно підвищити рівень самобутності. Хоча в нашому дослідженні поділ на групи був дещо іншим, виявлені закономірності повністю підтверджуються – вагомим соціальним фактором у розвитку національної самосвідомості є професійно-технічна освіта, зокрема, поглиблене вивчення історії української держави, її закони і традиції, культури, мови і літератури.

Отримані нами дані повністю підтверджуються результатами інших дослідників і дозволяють з'ясувати вплив професійної спеціальності на розвиток окремих компонентів ідентичності (наприклад: активної громадянської позиції) та її можливі трансформації (прояви гіперідентичності чи етнічної байдужості).

Водночас дослідження Р. Ю. Синельникова показує, що працююча молодь має вищий рівень сформованості всіх параметрів громадянської ідентичності, ніж студентська молодь [5]. Автор пояснює, що працююча молодь має більше досвіду взаємодії з державою, займається питаннями власної реалізації в організаційно-правовому просторі держави, перебуваючи

Рис. 1. Середні показники методики «Типи етнічної ідентичності» у студентів різних спеціальностей

на конкретній професійній посаді, а тому гостріше відчуває переваги та недоліки соціальний вплив, більш конкретно і чітко бачать свою роль і місце в державі. При цьому молодь, яка здобуває освіту, перебуваючи переважно у освітньому просторі, більше орієнтується на професійну підготовку, і фактично не реалізує свої громадянські права та обов'язки [5].

Отже, наведені нами результати інших науковців розширюють можливості тлумачення отриманих нами результатів. Повернемося надалі до їх розгляду. Мова спілкування досліджуваних нами респондентів також виявилась значущо пов'язаною з характеристиками ідентичності. Студенти, які в родині та в побуті спілкуються українською мовою, мають суттєво вищі показники рефлексії національної ідентичності, більш розвинені когнітивні та афективні компоненти ідентичності, вищі прояви етнотероризму. Студенти, що спілкуються російською мовою, мають значущо вищі показники етнічної індиферентності (див. табл. 3).

Отримані нами результати підтверджуються результати дослідження особливостей етнічної ідентичності представників різних етномовних груп українського студентства А.Ю. Кухарук [3]. Авторка довела,

що провідну роль у приналежності до певної етномовної групи відіграють фактори сім'ї та регіону – тобто ті, які людина не може самостійно змінити впродовж усього періоду дитинства. Найбільш значущою відмінністю між групами було ставлення до української мови та тенденція до визначення етнічної приналежності за мовою [3].

Висновки. Таким чином теоретичний аналіз дозволив розглядати національну ідентичність як один із різновидів соціальної ідентичності, що формується на вищих рівнях функціонування самосвідомості суб'єкта суспільних відносин.

Узагальнено, що національна ідентичність, багатовимірною й абстрактною за своєю суттю, не може бути швидко прищеплена населенню штучним шляхом.

Порівняльний аналіз у підгрупах, виокремлених за різними критеріями (стать, місто проживання, навчальна спеціальність та мова побутового спілкування), дозволив визначити вагомі соціально-психологічні чинники, що впливають на формування національної ідентичності студентської молоді, а також мішені цього впливу.

Виявлено, що гендерні відмінності значущо не впливають на характеристики формування національної ідентичності студентської молоді.

Таблиця 3

Середні показники та порівняльний аналіз параметрів ідентичності у російськомовних (59 осіб) та україномовних (46 осіб) студентів

Діагностичні шкали:	Середнє в групах		Порівняльний аналіз	
	україномовні	російськомовні	U Mann-Whitney	p
Методика «Хто Я?»				
Вираженість персональної ід-ті, %	56,09	58,20	1137	0,155
Вираженість соціальної ід-ті, %	43,37	41,47	1152	0,185
Емоційна валентність самооцінки	14,86	13,43	1205	0,324
Рефлексія націонал. ідентичності	1,02	0,36	953	0,002
Модифікований опитувальник Дж. Фінні				
Когнітивний компонент	1,43	1,07	803,5	0,000
Емоційний компонент	1,84	1,55	975,5	0,013
Заг. вираженість етнічної ідент-ті	1,64	1,31	838	0,001
Громадянська ідентичність				
Патріотизм	3,66	3,49	1196,5	0,298
Лояльність до України	2,83	2,66	1098	0,093
Активна громадянська позиція	3,19	3,14	1269	0,568
Типи етнічної ідентичності				
Етніцизм	3,13	3,80	1189,5	0,276
Етнічна індиферентність	8,74	11,71	648,5	0,000
Позитивна етнічна ідентичність	16,52	16,08	1208,5	0,334
Етнотероризм	6,04	4,93	1030	0,033
Етноізоляціонізм	4,91	4,59	1267	0,557
Етнофанатизм	6,43	6,17	1310	0,756

Примітка: різниця між групами вважається значущою, якщо показник $p \leq 0,05$.

На характеристики національної ідентичності (толерантності) молоді значущо впливає специфіка локальної місцевості. Молодь міста Одеси має більш виражену позитивну етнічну ідентичність порівняно з мешканцями Херсона ($p=0,037$), хоча в цілому у всіх опитаних студентів даний тип є провідним. Натомість, серед херсонців частіше трапляються прояви етноізоляціонізму. Поліетнічність спільноти визначає інтенсивність спілкування представників різних етносів і націй, знання іншої мови та культури, соціальні зв'язки з представниками інших народів, досвід перебування за кордоном, успішність міжнаціональної взаємодії, тощо.

Найвпливовішим чинником, що визначає формування національної ідентичності молоді, виявилась навчальна спеціальність. Студенти, які вивчають українську історію, мову та літературу, відрізняються вищим розвитком когнітивного компонента ідентичності. Найвищий ступінь рефлексії власної національної ідентичності виявлено в групі студентів-істориків, найнижчий – серед майбутніх психологів та менеджерів; студенти-філологи займають проміжну позицію. Для істориків і українських філологів більшою мірою характерний етнонаціональний фанатизм, для психологів – етнічна індиферентність. Майбутні правознавці відрізняються від інших груп високими оцінками громадянської активності. Навчання в університеті (поглиблене вивчення історії української держави, її законів та традицій, культури, мови та літератури) сприяє насамперед раціональному усвідомленню своєї національної приналежності, інтеріоризації колективної свідомості, прийняттю її цінностей та відрефлексованості у внутрішній картині світу особистості.

Мова спілкування істотно пов'язана з характеристиками ідентичності. Студенти, які в родині та в побуті спілкуються українською мовою, мають достовірно вищі показники рефлексії національної ідентичності, більш розвинені когнітивні та афективні компоненти ідентичності, вищі

прояви етнотероризму. Студенти, що спілкуються російською мовою, мають достовірно вищі показники етнічної індиферентності.

Перспективами подальших досліджень є виявлення психологічних механізмів формування когнітивних установок, емоційних переживань, складової національної ідентичності Українського народу різних поколінь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арбеніна В. Сутність, прояви та чинники формування громадянської ідентичності українського студентства. Українське студентство у пошуках ідентичності. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 42–74.
2. Гора О. Методика дослідження рівня сформованості національної ідентичності студентів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2012. Вип. 103. С. 90–100.
3. Кухарук О. Ю. Особливості етнічної ідентичності представників різних етномовних груп українського студентства : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2020. 202 с.
4. Піонтковська Д. В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Кам'янець-Подільський, 2017. 195 с.
5. Синельников Р. Ю. Діагностика сформованості громадянської ідентичності української молоді. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2018. № 3(14). С. 87–96. DOI <https://doi.org/10.31108/2.2018.3.14.10>
6. Співак Л. М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності: монографія. Кам'янець-Подільський : Рута, 2015. 300 с.
7. Судин Д. Українська національна ідентичність: змістове наповнення в регіональному та віковому вимірах. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка, 2012. С. 119–127.
8. Fazli M. Twenty statement test and self-concept. Who I am and Where I am from: A Cross-Cultural Experimental Investigation of the Role of National Identity in Self-Concept., 2019. 21 p. DOI:10.13140/RG.2.2.17244.54405